

РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

А.З.Підгорний
к.е.н., професор, завідувач кафедри статистики,
Одеський державний економічний університет
К.В.Вітковська
аспірант

Анотація

У статті, на основі аналізу загальнодержавних тенденцій демографічного розвитку, виявлені регіональні особливості демографічних процесів. Надані рекомендації щодо необхідності розробки заходів демографічної політики з врахуванням як загальних, так і специфічних особливостей регіону.

Аннотация

В статье, на основе анализа общегосударственных тенденций демографического развития, выявлены региональные особенности демографических процессов. Даны рекомендации о необходимости разработки мероприятий демографической политики с учетом как общих, так и специфических особенностей региона.

Annotation

In the article on the basis of analysis of national demographic progress trends the exposed regional features of demographic processes. Given recommendations in relation to the necessity of development of measures of demographic politics taking into account which general, so specific features of region.

Вступ. Процес ринкової трансформації України значно ускладнюється гострою кризовою демографічною ситуацією, яка виступає гальмуючим чинником на шляху досягнення стабільності українського суспільства. На фоні різкого погіршення умов життя населення спостерігаються глибокі, деструктивні зрушення у його відтворенні, що зумовлює необхідність дослідження механізму формування демографічної кризи. У зв'язку з тим, що загальна картина демографічних процесів формується за рахунок їх

неоднорідної територіальної динаміки, важливого значення набуває регіональний аспект дослідження, так як в кожному регіоні структура загальної сукупності причин демографічної кризи специфічна. Окрім загальних для країни, в окремих районах на демографічні процеси впливають конкретні фактори, обумовлені природою регіонального об'єкту.

На практиці регіональний підхід дає можливість:

- визначити ті фактори, що найсуттєвіше впливають на формування демографічних тенденцій, властивих даній території;

- простежити регіональні особливості зародження і поширення кризових демографічних явищ, і, таким чином, отримати повніше і достовірніше уявлення про демографічну кризу, оскільки узагальнені, середні показники по країні нівелюють справжні розміри їх варіації та згладжують гостроту демографічної ситуації в цілому;

- розробити науково – обґрунтовані рекомендації по проведенню регіональної демографічної політики з належним врахуванням як загальних, так і специфічних особливостей регіону.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років свідчить, що проблемі трансформації сучасних демографічних процесів, виявленню їх причин та наслідків приділено увагу багатьох українських науковців, зокрема В. Стешенко, Е. Лібанової, С. Пирожкова, З. Пальян, Н. Левчук, С. Стеценко та ін.

Водночас аналіз складних проблем пов'язаних з відтворенням населення здебільшого проводиться територіально не диференційовано. А зараз найбільша потреба відчувається саме в територіальній оцінці цих проблем, в дослідженні закономірності співвідношення загальнодержавних і регіональних причин їх погіршення. Так як нехтування особливостями демографічної ситуації на рівні окремих регіонів може значною мірою знизити ефективність будь-яких засобів демографічної політики

Постановка задачі. Метою статті є на тлі загальнодержавних тенденцій демографічного розвитку виявити особливості демографічних процесів на регіональному рівні (на прикладі Одеської області).

Результати дослідження. Одеська область відноситься до Південного демографічного району України і за чисельністю населення посідає сьоме місце серед усіх областей.

Характерною рисою сучасної демографічної ситуації в Одеській області, як і в цілому в країні є подальше поглиблення процесу депопуляції, «яка поряд з погіршенням якісних характеристик населення є складовою демографічної кризи» [1, с.350]. І, якщо в 1991 році кількість померлих перевищила кількість народжених на 3,2 тис. осіб, то в 2005 році – на 16,2 тис. осіб, тобто більше ніж в п'ять разів. За 15 років внаслідок депопуляції населення області скоротилося на 207,9 тис. осіб, а України – на 4291,4 тис. осіб, тобто на частку області припадає 4,8% загального скорочення населення. Наочно динаміка показників природного руху населення Одеської області представлена на рисунку 1.

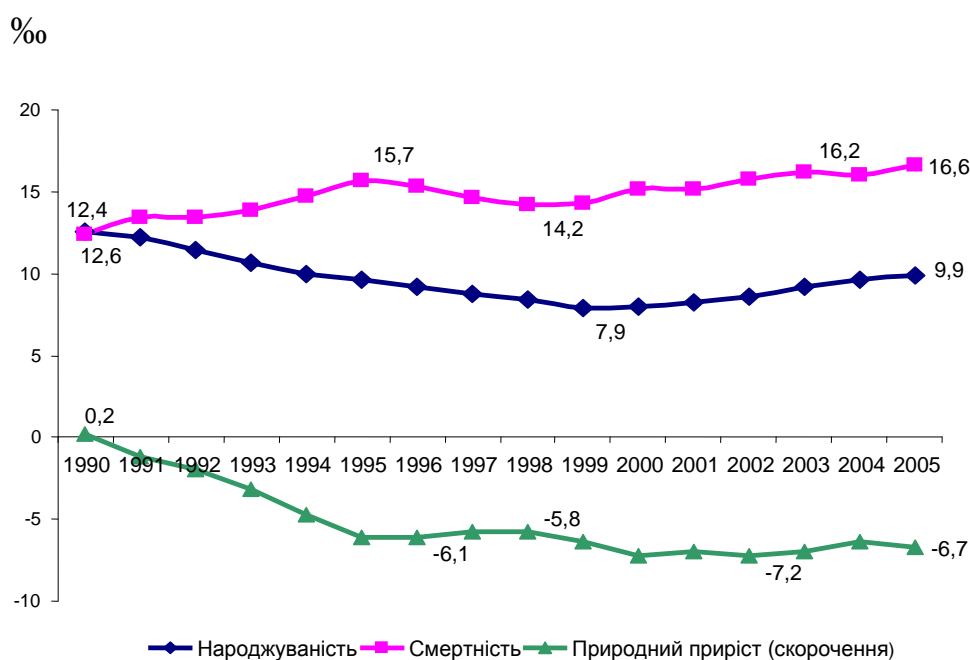

Рис. 1. Динаміка показників природного руху населення Одеської області за 1990-2005 рр.

Однією з базових компонент процесу відтворення населення є народжуваність, і тільки її підвищення здатне призупинити подальше погіршення демографічної ситуації, так як зниження смертності може лише

дещо послабити вплив падіння народжуваності на динаміку природного приросту, але докорінно змінити ситуацію не в змозі.

Тенденцію показників народжуваності в області можна розділити на два основні етапи. Перший тривав з 1990 по 1999 рік, коли спостерігалось систематичне падіння як абсолютних, так і відносних показників народжуваності. За цей період число народжених в області зменшилося на 39,8%, а по країні в середньому – на 40,8%, коефіцієнт народжуваності знизився на 37,3% і 38,6% відповідно.

І другий період, починаючи з 2000 року, коли в області намітилася позитивна тенденція збільшення народжуваності. За період 2001-2005 року кількість народжених збільшилася на 3,9 тис. осіб або на 19,3% і склала в 2005 році - 23,9 тис. осіб. При цьому рівень народжуваності у розрахунку на 1000 населення зріс на 23,8% і склав 9,9%. Однак, необхідно відмітити, що в цілому в країні падіння як абсолютних, так і відносних показників народжуваності тривало до 2001 року, і лише починаючи з 2002 року їх рівень почав підвищуватися. Наочно порівняти динаміку народжуваності в Україні і Одеській області можна на рисунку 2.

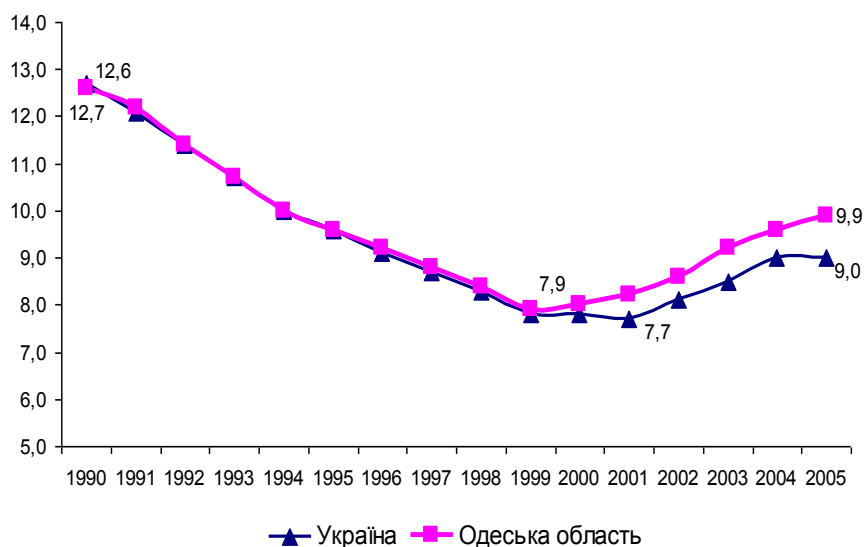

Рис. 2. Динаміка народжуваності в Україні та Одеській області за 1990-2005 рр. %

Дійсно, з 1990 до 2000 року народжуваність і в Україні в цілому, і в Одеській області зокрема, стрімко знижувалась, демонструючи повну схожість основних закономірностей. Але починаючи з 2000 року картина дещо змінюється. Як видно, в Одеській області позитивні зміни, крім того, що почалися раніше, але і відбувалися більш швидкими темпами. Так, якщо в країні загальний коефіцієнт народжуваності вже на протязі двох років тримається на рівні 9,0‰, то в регіоні він продовжує зростати і зараз складає 9,9‰, тобто на 10% вищий за середньо державне значення.

Таким чином, ми вважаємо за потрібне з'ясувати, що виявилось основною причиною більш позитивних змін народжуваності в Одеському регіоні.

Що стосується причин покращення показників народжуваності в цілому в Україні, то серед вчених існує декілька точок зору. Одні вважають, що збільшення народжуваності – це, головним чином, «компенсація» відкладених народжень за часів найбільшого загострення загальної кризи в країні [2, с.50-51]. Інші, навпаки, пояснюють це дією структурного чинника, тобто тимчасовим поповненням дітородного контингенту за рахунок входження у репродуктивний вік найчисельнішої когорти народжених у 80-і роки минулого сторіччя [3, с.125]. Втім, доказовість будь-яких припущень стає ґрунтовнішою, якщо спирається на статистичні розрахунки.

Відомо, що як падіння, так і зростання числа народжень визначається двома головними факторами: числом потенційних матерів різних вікових груп та інтенсивністю народжуваності в кожному віці.

Отже, для того, щоб з'ясувати безпосередні причини збільшення народжуваності, необхідно встановити, за рахунок якого з факторів, і в якій мірі відбулася зміна народжуваності.

Нами були зроблені розрахунки, які дозволяють, оцінити «внесок» окремих факторів в динаміку кількості народжених в Одеській області за період 1991 – 2005 року, результати яких надані в таблиці 1.

Динаміка кількості народжених в Одеській області за 1990-2005 рр. з
урахуванням окремих факторів

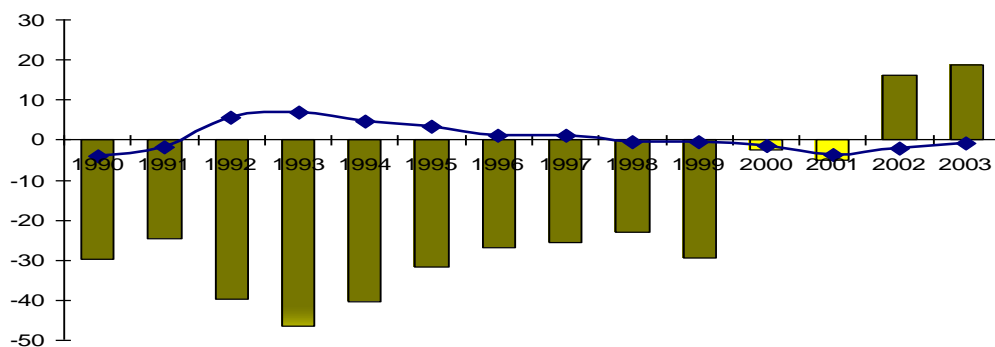
Рік	Чисельність народжених	Щорічна абсолютна зміна		
		у цілому	за рахунок зміни плідності жінок дітородного віку	за рахунок зміни чисельності дітородного контингенту
1990	33166	-	-	-
1991	32119	-1047	-877	-170
1992	30155	-1964	-1864	-100
1993	28185	-1970	-1849	-121
1994	26197	-1988	-1807	-181
1995	24993	-1204	-1280	76
1996	23666	-1327	-1332	5
1997	22491	-1175	-1083	-92
1998	21273	-1218	-1148	-70
1999	19969	-1304	-1242	-62
2000	20042	73	34	39
2001	20423	381	401	-20
2002	21227	804	1079	-275
2003	22326	1099	1164	-65
2004	23343	1017	1063	-46
2005	23915	572	694	-122
У цілому	x	-9251	-8047	-1204

Дані таблиці показують, що за аналізований період чисельність народжених в регіоні скоротилася майже на 9,3 тис. осіб або на 27,9%. Причому дестимулюючим фактором було падіння дітородної активності, внаслідок чого чисельність народжених скоротилася на 24,3%, тобто більше 8 тисяч осіб потенційного населення недоотримала Одеська область внаслідок переходу на звужений режим плідності. Слід зазначити, що в 2000 році, вперше за останні десять років за рахунок збільшення інтенсивності народжуваності кількість народжених збільшилася на 34 особи, а в 2005 році – на 694 особи. Найбільше зростання спостерігалось в 2002-2004 рр., коли щорічне збільшення числа народжених за рахунок даного фактору складало в середньому – 1102 особи.

Екстенсивний фактор, а саме, зміна контингенту потенційних матерів, практично впродовж всього аналізованого періоду, хоча і не дуже істотно, але все ж таки негативно впливав на динаміку чисельності народжених, внаслідок чого вона скоротилася на 1204 особи або на 4,8%.

Порівняємо одержані нами результати розрахунків з аналогічними по Україні, виконаними З.О.Пальян [2, с.80-81]. Ми не вважаємо за необхідне детально розглядати динаміку кількості народжених на Україні, а зупинимося лише на окремих моментах, що відрізняють Одеський регіон від країни в цілому. Спочатку наочно розглянемо відмінності динаміки зміни кількості народжених в Україні і Одеській області за рахунок зміни плідності жінок дітородного віку та чисельності дітородного контингенту.

Україна

Одеська область

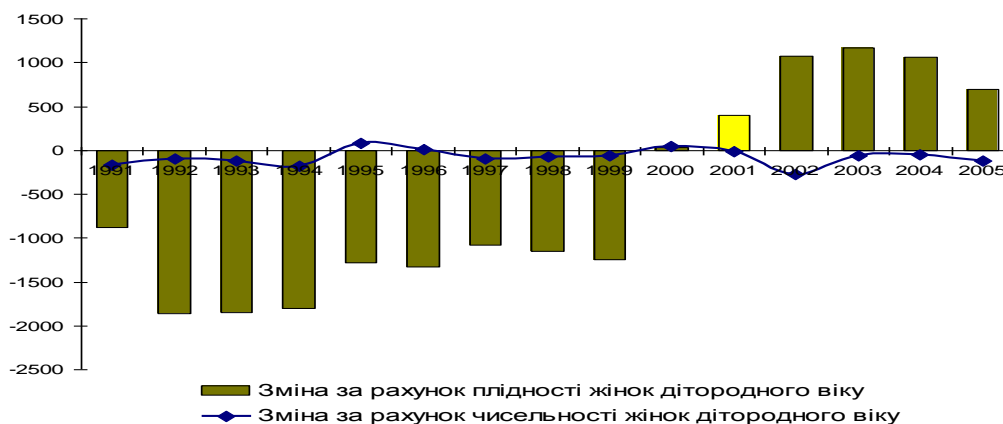

Рис. 3. Абсолютна зміна чисельності народжених в Україні та Одеській області за рахунок чинників

Як свідчать дані таблиці, в Одеській області найінтенсивніше зростала плідність жінок старших вікових груп. Особливо значним було збільшення народжуваності у віковій групі 35-39 років, вік у якому здебільшого народжуються діти другої і третьої черговості. Але оскільки, питома вага цих черговостей практично не змінилася, то можна зробити висновок, що підвищення народжуваності в регіоні є результатом «компенсації» народжень відкладених в період економічної кризи. І той факт, що це відбулося в області раніше ніж у країні, також свідчить на користь позитивної дії регіонального фактора.

До особливостей повікової народжуваності в Одеському регіоні слід віднести те, що зростання показників народжуваності у вікових групах 25-39 років відбувалося більш швидкими темпами, та їх рівень був і залишається набагато вищим ніж середній по країні, що наочно представлено на рисунку 4.

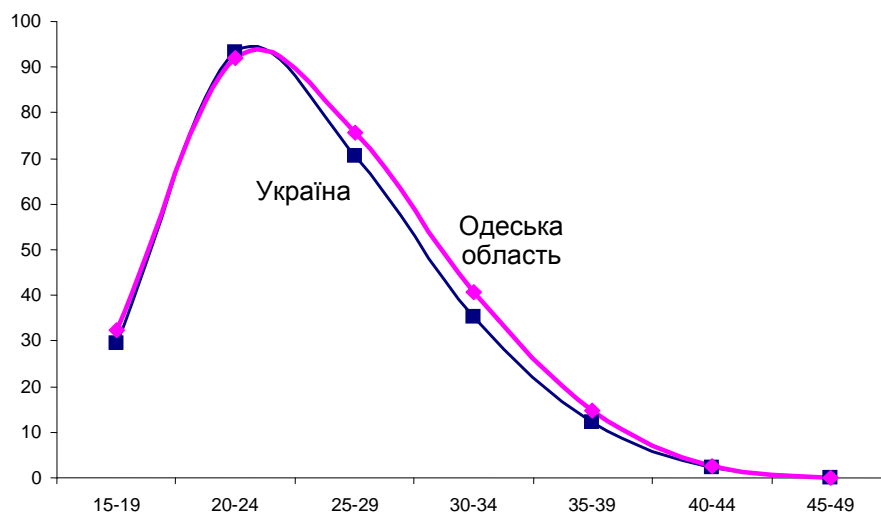

Рис. 4. Повікові коефіцієнти народжуваності жінок в Україні та Одеській області у 2004 році.

Висновки. Проведене дослідження регіональних особливостей демографічного розвитку дозволяє зробити наступні висновки:

- поліпшення демографічної ситуації в Одеській області почалося раніше, ніж в Україні в цілому;
- показники народжуваності в регіоні значно вищі, ніж в середньому по країні;
- основним чинником підвищення народжуваності є «компенсація» народжень відкладених у період економічної кризи.

Таким чином, в Одеській області спостерігається більш сприятлива демографічна ситуація, ніж в цілому по Україні, що обумовлено, на наш погляд, особливостями регіонального розвитку.

На основі виявлених особливостей демографічної ситуації визначити соціально-економічні фактори регіонального характеру, які найсуттєвіше впливають на формування демографічних тенденцій та розробити науково – обґрунтовані рекомендації по проведенню демографічної політики як складової соціально-економічної політики регіону.

Використані джерела

1. Демографічна криза в Україні: Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії / НАН України; Інститут економіки / В. Стешенко (ред.). – К., 2001, - 560 с.
2. Стешенко В.С. Народжуваність / Населення України – 2002. Щорічна аналітична доповідь. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2003. – С.50-51.
3. Пальян З.О. Моделювання складових відтворення населення України. Проблеми статистики. – 2001. - №3, - С.125.
4. Населення України – 2003. Щорічна аналітична доповідь. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2004, - 252 с.
5. Демографическое и экономическое развитие в регионе. Под ред. Г.М.Романенковой, В.В.Бойко. – М.: Финансы и статистика, 1983. – 255 с.
6. Соболева С.В. Демографические процессы в региональном социально – экономическом развитии. – Н.: Наука, 1988, - 208 с.